

S m a a s t y k k e r .

XI.

Et Par smaa Bidrag til den danske Salmehistorie.

Meddelt af Sogneprest J. N. Skaar i Gjerpen.

I.

I den danske »Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt« er under Nr. 150 optaget »De hellig tre Konger saa hjertensglad«. Allerede Begyndelseslinjen viser, at Salmen er digtet med Evangeliet paa Hellig tre Kongers Dag for Øie. Dens første Halvdel taler om, at de hellige tre Konger reiste til Bethlehem, tilbad der Barnet, ofrede Gaver og drog saa hjem igjen, medens den sidste Del er en Opfordring til Menigheden at gaa hen og gjøre ligesaa. — I de »Oplysninger om Salmernes Oprindelse og Bearbeidelse m. m.«, hvormed den nævnte Salmebog er ledsaget, er kun anmærket, at Salmen er en gammel Folkesang, og at den findes i Pontoppidans Salmebog. Pontoppidan, hos hvem den begynder saaledes: »De hellig tre Konger lystig og glad«, har imidlertid efter al Sandsynlighed hentet den fra »En ny og fuldkommen dansk Psalme-Boog, indeholdendes 1010 Psalmer etc. Kjøbenh. 1709.« Efter denne Samling, kjendt i Norge under Navnet »Tusind og ti«, er den ogsaa aftrykt i »Den Danske Psalmedigtning« (II, Nr. 710) blandt Salmer af ubekjendte For-

fattere, og Udgiverne ytre om den: »At Sangen om de hellige tre Konger (Nr. 710) skriver sig fra en forprotestantisk Tid, kunne vi vel ikke føre noget Bevis for, men tro neppe, at Nogen, der kjender lidt nøiere til vore Salmer, vil tvivle derom« (anf. Skr., Bidrag til en Dansk Psalme-historie, S. IV). I Forordet til »Tusind og ti« er det dog udtalt, at de Salmer, som findes i dette Verk, ere »alle de bedste og brugelige gamle Salmer og dernæst andre geistrige og nye Sange til Opbyggelse, saaledes som de ere Tid efter anden til Trykken samtykte«. Denne Oplysning vækker straks nogen Tvivl angaaende Salmens forreformatoriske Udspring; thi da den ikke kan henregnes til de brugelige gamle Salmer, er den her betragtet som en ny Sang, ikke hentet fra Folkemunde, men fra et eller andet trykt Skrift. Men længere end til Tvivl fører den heller ikke.

Under et Ophold i Kjøbenhavn for at samle Materiale til et salmehistorisk Arbejde stødte jeg paa en af de Kilder, som »Tusind og ti« har øst af. Bogen findes i Universitetsbibliothoket, og dens Titel er »Vandre-Bog udi Riim: Indeholdende Morgen- og Aften-Sange Til hver Dag i Ugen, Særdelis og andre adskillige Bønner og Sange, Paa alle Fæst-Dage, saa og udi allehaande anliggende at læse og siunge, Forfattet og dictet enhver Gudelskende til Tieneste af Peder Nielsøn Kiøge Byefoged udi Assens, saa og Herridtz-Skrifver udi Baag-Vendtz Herred ud i Fyen. Kjøbenhavn 1693«¹⁾ Af dette Verk har »Tusind og ti« hentet følgende Salmer:

Nr. 211. O Gud, jeg kommer nu til dig (Skriftemaals-Salme).

213. Du store Gud, jeg takker dig (ligesaa).

978. Gud ville vi nu prise (Julesang. Aftrykt i Den Danske Psalmedigtning, II, Nr. 721, og af Rudelbach henregnet til „det bedste og fuldendteste, den danske Salmeliteratur har at fremvise“ — Om

¹⁾ Bircherods »Approbatio« er dateret 20. December 1691.

Psalme-Litteraturen, S. 342 og 343 — en vistnok altfor velvillig Bedømmelse).

Nr. 454. De hellig tre Konger lystig og glad (Paa Hellig tre Kongers Dag. Aftrykt, som anført, i Den D. Psalmedigtning, II, Nr. 710)

981. Kom hid, o Christen bange (Langfredagssalme).

982. O mildeste Jesu, min Glæde og Del (ligesaa).

340. Christus Guds Søn, vor Frelsermand (Pintsesalme).

210. Hold op at straffe, store Gud (Pønitense og Syndernes Forladelse).

997. Jeg takker dig, o Frelser stærke (Frelse fra Fristelse).

813. Hvorfor skal jeg med Sorrig mig saa græmme (Udi adskillige Anliggende).

814. Vær trøstelig kun og ei forsage (ligesaa).

818. Min Gud og Herre mild og blid (ligesaa).

974. Af denne Verdens dybe Dal (ligesaa).

At den Salme, som her nærmest er Tale om, er kommen ind i »Tusind og ti« fra Peder Kiøges Vandrebog, kan der ikke være nogen Tyvl om; men dermed vil man maaske ikke anse det for afgjort, at den ogsaa er digtet af ham. Den bærer unægtelig et stærkt Præg af Folkevisen saavel i Aand som i Form, og kan det ikke antages, at Byfogden i Assens har efter Folkemunde optaget den i sin Bog? Vistnok ikke. Han fremhæver jo allerede paa Titelbladet, at Bønnerne og Sangene ere forfattede og digtede af ham, og i et Ord »ad lectorem« siger han:

Saa tag til tacke Læser dog
Denne liden Vandrebog,
Som jeg eenfoldig har opsat
Det beste jeg har kund formaat.

Man faar, synes mig, tro ham paa hans Ord, at Verket er hans eget, at han ikke har samlet, men selv forfattet, digtet, opsat, hvad han her frembyder.

Grunden til, at han har givet sin Salme paa Hellig tre Kongers Dag en Form, som minder om Folkevisens, er ikke vanskelig at finde. Saavel i sine Rimbønner som

i sine Salmer viser han sig ofte stærkt paavirket af ældre Salmedigtere, og ikke mindst af den Mand, af hvem har laant sin Bogs Titel, Hans Kristensøn Sthen. Næsten overalt støder man paa Udtryk og Vendinger, som findes i ældre Salmer. For Hellig tre Kongers Dags Vedkommende var det dog ikke saa meget Salmer, der foresvævede ham, som, efter Sthens Forbillede, en eller anden af de Viser, hvori de hellige tre Konger besynges, og jeg tager neppe feil, naar jeg mener, at det var en allerede 1642 trykt »Stjernesang«, der saaledes var gaaet ham in succum & sanguinem, at han ikke kunde digte sin Salme over samme Emne uden at ogsaa endel af Visens Udtryk fulgte med. Jeg skal efter Nyerup anføre nogle Vers af »Stjernesangen«, og udhæver med spærret Tryk, hvad der gjenfindes i Salmen.

4. Der Christus var født i Bethlehems Stad,
De hellig tre Konger baade lystig og glad

5. Af Susa den Stad i Persien-Land
De reiste og drog med Heste og Mand.

23. Som (o: Stjernen) ledsaged dennem aabenbar
Til Huset frem, som Barnet var.

24. De ginge i Huset med Glæde og Lyst,
At de havde fundet det Barn saa trøst.

25. De nejed og bukked de Konger saa fro,
Paakalded' og hilsed' det Barn der laa.

26. De ofrede hannem det røde Guld,
Bad, han vilde være dem naadig og huld.

27. De ofred ham Virak og Myrra saa skjær,
At han skulde være deres Gud og Herre.

28. Saa drog de hjem til Østerland,
Og prisede Gud, deres Frelsermand.

29. Gud give, vi maa det ogsaa gjøre,
Hans Ord gjerne lyde og høre.

Udv. af Danske Viser, udg. af R. Nyerup, 1821, I, Nr. 55.

Maaske jeg tør haabe, at Byfoged Peder Nilsson Kjøge for Fremtiden faar Plads blandt de danske Salmedigtere, og at Salmen »De hellig tre Konger lystig og glad (saa hjertensglad)« bliver opført under hans Navn.

II.

Peder Jenssøn Roeskilde, født i Roeskilde 1575, blev 1601 Sogneprest til Vester-Hæsinge og Lyndelse Sogne i Fyens Stift, og døde 1641. Han er i Literaturhistorien bekendt som Oversætter af Virgils Bucolica, 1639, og som Forfatter af en Prosodia Danica eller det danske Sprogs Rimkunst.

I Haandskriftsamlingen i Karen Brahes Bibliothek findes under Nr. 138 et Verk af ham med følgende Titel: »Aandelig dagtieniste, Den ævige, høilofvede oc Hellige Tre-enige Gud oc HERre til ære, Oc hans sande Christne, dybt-underdanige Tjenere til timelig velfært oc ævig salighed, Ved den daglig Hus-bøn, oc atskillige foregaaende oc efterfølgende nyttige Sange, paa visse tider fra Morgen til Aften, i enhver Hus-Kircke, udi denne sidste onde Verdens farlige, Besværlige oc bedrøvelige tiid, gudfrycteligen at brugis: Dictet, oc ordenlig efter dagens Lob tilsammenskrevet af Peder Jenssøn Roiskilde, Prædikant til Vesterhæsing oc Lyndilse Sogner. 1631«. Aarstallet er tilføiet med en anden Haand, men er rigtigt, da det Dedicats-Brev (til Jørgen Brahe og Anne Gyldenstjerne og deres Børn), hvormed Bogen begynder, er dateret S. Michels Dag 1631. Af de Salmer, som dette Skrift indeholder, er en senere kommen ind i Kirkesalmebøgerne:

„Om Medaften, naar saa behageligt oc belejligt er, kand siunges
denne Fredsynske:

Christe, lad din ædel fred
Vær' hos os i ævighed;
Trøst hver som bedrøfvæt er,
Være sig fjern eller nær:
Var din Christen Menighed,
Oc vort Herskaf, hver i sit sted,
Gif til Fred lycksalighed.

2.

Ærens Kong, o JESU blid,
See til os i nødens tid,

Vend fra os din Vredis riis,
 Oc os naade din beviis;
 Synd forlad, hielp os til bod,
 Oc til Troens Sejer god
 Ofver Satan ved din Fod.

3.

At din Naadis Rige saa
 Kand paa fod lycksaligt staa,
 Oc for Freden timelig
 Her paa jorden tacke dig,
 Siden der faa Himmels fred,
 Ævigt ved dig self beredt,
 I dit Rigis herlighed.“

Den ældste Samling, hvori den findes trykt, er formentlig Cassubens Salmebog 1661. Her har den dog endel fra Originalen afvigende Læsemaader:

V. 1: trøst hver den, som sorrigfuld er.

V. 2: Ærens Kong, o Herre bljd

giff vor Konge et gudeligt Mod¹⁾, send

os Troens Seyer god, Sathan at sla under Fod.

Fra Cassubens Salmebog gik den uforandret over i Kingos og derfra i Pontoppidans og Guldbergs. — Det første Vers er det af Hans Kristensøn Sthen digtede Slutningsvers til Salmen »Sjunge vi af Hjertens Grund«, men Resten, V. 2 og 3, maa Peder Jenssøn nyde Æren for at have »tilsammenskrevet«. Af hans øvrige Salmer er der navnlig en, som maaske fortjener at komme frem i Dagen; den kan i ethvert Fald maale sig med meget af det, som omkring Midten af det lærde Aarhundrede blev udgivet paa Prent.

¹⁾ Det er meget betegnende, at en Bøn om Bod og Syndernes Forladelse omgjøres til en Bøn om et gudeligt Mod for Kongen

Aarons Velsignelse-sang.

1.

Velsign os HERRE Gud, vor Fader god,
 Som ved dit Ord al Verden gjorde,
 Tag bort forbandelsen ved din Søns blod,
 Lad Lovens strengthed kraftløs werde:
 Bevar os vel fra Satans list,
 Fra Kjøds begjer, oc Verdens tvist,
 Fra Pest oc dyre tide,
 Fra Sjels oc Legems qvide.

2.

Velsign os HERRE Gud, du Faders Søn,
 Som os fra synd oc død forlødde,
 Lad ljus' ovr os dit Ansiet klart oc skønt,
 Benaad os, som vi os fortrøste;
 Forlad vor synd, o JESU sød,
 For din wskyldig pin' oc død;
 Gjør os Retfærdig hære,
 Oc salig, ævigt dære.

3.

Velsign os HERRE Gud du Hellig Aand,
 Som hellig-gjør den sande Kyrcke,
 Løft op dit Anled ofver Qvind oc Mand,
 Lær os Gud ret at kjend' oc dyrke:
 Gif os din Fred i hjert' oc sind,
 I Kirck', i land, i Huset ind
 Til vi i Fred hensofve,
 Saa skal vor Sjel dig lofve.

III.

I »Kong Davids Psalter, sangvis udsat« anmærker Arrebo ved Ps. 150, at den »synges som det skønne Wachet auf af D. Phil. Nicolai, fordansket af D. Paschasio, S. B.«. Saavidt jeg ved, er dette alt, hvad man hidtil har vidst om denne Oversættelse, og jeg tør heller ikke love,

at man nu skal faa vide mere, thi det er væsentlig kun en Gisning, jeg har at byde. — Et Haandskrift i Karen Brahes Bibliothek (Nr. 136) giver i Registret den Oplysning, at det indeholder Salmer, »som Steen Bilde den Eldre, Jens Bildes og Karen Rønnous Søn, selv haver digtet og endel af Tydsk paa Danske verteret«, en Oplysning, som Karen Brahe har gjentaget i en Paaskrift, hun paa første Side har givet Haandskriftet. Men om man end her har en ikke liden Samling Salmer fra Sten Bildes Haand, kan dog ikke alt, hvad Heftet indeholder, tillægges ham. Der findes blandt andet »Nu ville vi gaa at spadser« (fol. 72), der, om jeg ikke erindrer feil, er Hier. Justesøns »Fuglevis«. Fremdeles findes en »Præfatio qvædam« af Nic. Paschasius (fol. 80) og, som Slutningssang (fol. 83) en Oversættelse af Nicolais Salme »Wachet auf, ruft uns die Stimme«. Det er muligt, at Bilde er ogsaa denne Salmes Oversætter; men da Haandskriftets sidste Del synes at være ham uvedkommende, og da Afskriveren strax forud har optaget et Rimverk af Niels Paaske, er det ikke usandsynligt, at det er dennes Oversættelse af »Wachet auf«, vi her finde afskrevet. I ethvert Fald have vi her et af de første Forsøg paa at omplante Nicolais Salme paa dansk Grund, og Oversættelsen har derfor Krav paa at blive meddelt her.

Ex Germanico D. PH. N.

1.

Vaager op, raabe tillige,
 De Wectere som af taarnet skriige,
 Vaag op du stad Jerusaleml,
 Midnat denne stund nu kaldes,
 Her raabes lydelig offuer Alle,
 Huor ere i kloge Jomfruer,
 Op, her er Brudgommen,
 Flux op, huer tage Lampen,
 Haleluia,

Verer bered til Bryllupet,
Gaar nu strax vd mod Brudgommen.

2.

Der Røsten nu saa monne klinge,
Zions Hierte gantz frewdig springer,
Hun opvaagner, och er flux paa færd,
Thi hendis Kierist paa bannen
Da kommer fuld af Naade og sandhed,
Hendis klare Lysz och stierne gaar op,
Kom nu du ædle Kronne,
Herre Jesu Christe Guds Søn,
Hosianna,
Dig følge wi alle ind i din Sall,
At holde med dig Afften-mabl.

3.

Gloria skall dig nu siunges,
Aff Menniskersz och Englers tunger,
Med lifflig Harper och Cymbler fin,
Aff tolff Perler Porterne erre
Paa din stad, och wi nu mon være
Englernis Consorter om tronnen din,
Intet øye haffuer seet,
Intet øre haffuer hørt
saadan glede.
Thi ere vi fro, io io,
Euig in Dulci júbilo,
Amen Haleluia.

Hr. Pastor Skaar har ønsket, at jeg skulde tilføje nogle personalhistoriske Oplysninger om den ovennævnte Byfoged Peder Nielsen Kjøge i Assens. Dertil ser jeg mig for Tiden ikke i Stand. Derimod benytter jeg Lejligheden til en Bemærkning om Forfatteren til en Ny kirkehist. Saml. I, 549—50 meddelt Bearbejdelse fra 1612 af Davids 23de

Salme. Forfatteren skriver sig kun med Begyndelsesbogstaverne af sit Navn: E. J. R. Men det kan efter Tid og Forhold neppe være tvivlsomt, at derved betegnes Enoch Jakobsen Roskilde, der, efter i fem Aar at have været Hører ved Roskilde Skole, 1612 blev Sognepræst i Jyllinge og Gundsømagle, og som ogsaa ellers er bekjendt som Forfatter af Salmer¹⁾. H. F. R.

¹⁾ Se Nyerups Lit. Lex. S. 287. Rørdam, Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 224. Wiberg, Alm. d. Præstehist. II, 44.